

Остапенко М. А. Теория политического плюрализма: от Р. Даля до сегодняшнего дня

В статье реализуется попытка определить основные этапы развития теории политического плюрализма, охарактеризовать основные направления её эволюции в контексте поиска соотношения политической свободы личности и общественного блага.

Ключевые слова: *политический плюрализм, теория плюралистической демократии, партисипаторная теория демократии, совещательная демократия, концепция сетей, делиберативная демократия, коммунитаризм, эмансипационная теория демократии.*

Ostapenko M. Theory of political pluralism: from R. Dal's to today

An attempt to define the basic stages of development of theory of political pluralism will be realized in the article, okharakterizirovat' basic directions its evolution in the context of search of correlation of political individual and public benefit freedom.

Keywords: *political pluralism, theory of pluralism democracy, partisipation theory of democracy, deliberation democracy, conception of networks, deliberativion democracy, kommunitarizm, emancipation theory of democracy.*

УДК 303.446.4:32

Тіماشова Вікторія Михайлівна,
кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри тактико-спеціальної підготовки
Національної академії внутрішніх справ

ПОЛІТИКА ЯК ПОТРІЙНЕ СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ В ІСТОРІОЛОГІЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ

На підставах історіологічного методу політика розглядається як потрійне соціальне явище – вид регуляції людських відносин, рід діяльності людей і як суспільна сфера. Побіжно торкаючись здобутку вчених минулих часів, автор концентрується на сферно-діяльнісному концепті питання в сучасних вимірах.

Ключові слова: *історіологічний метод, політика, соціальне явище, політична сфера, суспільний розвиток, політичний інтерес, людська життєдіяльність, сферний плюралізм.*

Історія політичної думки беззаперечно свідчить про те, що питання про сутність політики як складного та багатовимірного явища завжди перебували в центрі уваги мислителів минулого. Від них ми маємо у спадок велику кількість тлумачень сутності політики та її визначень. Пошуки відповіді так само, як і визначення місця і ролі політики в житті суспільства тривають і досі.

Якщо ми зазирнемо у прадавнину, то побачимо, що в різні часи під політикою розуміли різні сутнісні матерії. Наприклад, стародавні китайці –всезагальне керівниче волевиявлення, спонукання до управлінської дії (подібну думку мали стародавні індійці, що зафіксовано в деяких ведах та упанішадах) [1, с. 256]. Стародавні елліни під політикою вже розуміли три речі – керівні управлінські волевиявлення державців на адресу «простих полісних людей», мистецтво державного керівництва справами суспільства і науку про громадське активне життя «хомо політікуса». Стародавні римляни під політикою розуміли будь-яку керівну й управлінську діяльність, забезпечувану правом і зафіксовану в законах [2, с. 29]. Політичні мислителі епох Ренесансу і Просвітництва додали до стародавніх еллінів акцент на тактико-стратегічну лінію поведінки політичних суб'єктів у політичному житті [3, с. 16].

Соціальна диференціація за законами діалектики є неодмінним наслідком розвитку суспільства, що призводить до розшарування первісної єдності й цілісності. На фоні такого ускладнення суспільного життя стає очевидним, що природних, колишніх регуляторів

людських відносин вже недостатньо. Потрібна особлива соціальна сила – політика, яку Платон красномовно визначив як «мистецтво жити разом».

Як відносно самостійна сфера суспільного життя політика виникла водночас із соціальною, етнічною та релігійною диференціацією суспільства. Це відбулося ще й унаслідок ускладнення механізмів матеріального виробництва, культурного прогресу, зростання соціальної мобільності суспільства. Як результат цих об'єктивних процесів виокремилися групи людей з підвищеною конфліктністю, непримиренністю, а механізми обміну й розподілу в сфері суспільного виробництва, догмати й ідеали релігійної віри, звичаї, традиції та інші регулятори людських відносин виявилися неспроможними ефективно усувати суперечності, що час від часу виникали в суспільстві. Постала нагальна потреба в соціальній силі, здатній забезпечити реалізацію особистих, групових, суспільних інтересів, регулювання відносин між людьми для збереження цілісності суспільства. І політика заявила про себе як мистецтво суспільного існування, необхідний чинник збереження цілісності диференційованого суспільства.

Попри все розмаїття підходів до визначення сутності політики, що мали місце в історії політологічної думки, їх можна в узагальненому вигляді звести до двох основних. Це, по-перше, розуміння політики як зіткнення та протиборства великих груп людей, соціальних спільнот, прагнення до панування одних над іншими, намагання мати перевагу в здійсненні інтересів. По-друге, це спроби вбачати в політиці засіб узгодження інтересів різних соціальних груп, підпорядкування їх спільному началу, досягненню загальнозначущих цілей. Кожна з цих позицій, які, здавалося б, виключають одна одну, не є хибною; більше того, сформувавши повне, цілісне уявлення про політику можна лише взявши до уваги обидві. А стосовно першої позиції, то припущення про те, що в політичному житті суспільства точиться безперервна боротьба різних соціальних груп, верств, родів, зустрічаємо вже у Платона й Аристотеля. На протиборство аристократії та народу звертав увагу Н. Макиавеллі, а Д. Віко вбачав у боротьбі патрициїв і плебеїв рушійну силу суспільного розвитку [9].

Ще далі у цьому напрямі пішли французькі історики Ф. Гізо (1787–1874), О. Мінье (1796–1884), О. Тьєррі (1795–1856). Вони першими спробували пояснити природу політики як соціального явища, виходячи з поняття «класовий інтерес», убачаючи джерело суспільного прогресу в боротьбі класів. Усе розмаїте і складне політичне життя вони зводили до суспільного і політичного панування певних класів. Марксизм, у свою чергу, з'ясував причини, джерела, механізми виникнення класів, виходячи з процесу матеріального виробництва [9].

Майже до кінця XIX ст. політика традиційно розглядалась як вчення про державу, інституційну владу, тобто владу державного рівня. Але в ранніх роботах К. Маркса (1818–1883) «Німецька ідеологія» та «Економічні рукописи» разом із фундаментальним розумінням суспільства як виробничої системи розрізняються (нечітко) чотири сфери суспільного життя: матеріальна (економічна), політична (форма спілкування), духовна (культура), соціальна (виробництво власне людини). Сферний плюралізм обмежений у К. Маркса рамками соціальної онтології [5, с. 39–40].

Упродовж XX ст. людство кілька разів перебувало під впливом протилежних теоретичних моделей та світоглядних настанов, таких, як політизація, деполітизація та реполітизація, в яких йшлося про цілковите підпорядкування політичній сфері всіх інших сфер життєдіяльності суспільства, насамперед виробничої, або, навпаки, відсутність будь-якого впливу і залежності між ними. Отже, саме життя доводить необхідність подолання односторонності тлумачення такого соціального феномена, яким є політика, поєднання його з розумінням того, що в політичній боротьбі задовольняються не лише групові, а й загальні інтереси, ті, що складають сутність людського буття.

І, лише починаючи з середини XX ст., у світовій науці формується розуміння того, що вихідною методологічною засадою політичних досліджень має стати поєднання загальнолюдського і класового начал, що здобуття й утримання влади, інтереси перемоги в

політичній боротьбі не повинні домінувати щодо власне реалізації влади, її здійснення, використання, розв'язання життєвих проблем, що, крім політичних амбіцій, є більш важливі речі, передусім забезпечення динамічної стабільності суспільства, за межами якої насувається катастрофа, загибель людства.

Сучасні українські науковці В. Корнієнко і О. Стадніченко наголошують, що «політична наука вивчає ті процеси, які відбуваються саме в сфері політичній» [6, с. 19]. Тобто, політика – це специфічна сфера людської діяльності, в якій виявляються відмінності інтересів соціальних груп, класів, націй тощо; ці інтереси стикаються, протиставляються чи збігаються, відбувається безпосереднє зіставлення позицій і пошук способів, які можуть привести їх до певного компромісу та узгодженості.

До сфери політичного життя прикута увага не тільки науковців, а й журналістів, громадських діячів, пересічних громадян. Наприклад, український професор Г. Почепцов у своїй книжці [7], посилаючись на Джозефа Томстона, говорить про те, що А. Грамші бачив дві сфери, – політичне суспільство, де править сила, та громадське суспільство, де править згода. У свою чергу, громадське суспільство – «це сфера, де формуються ідеї і уявлення, де буржуазна гегемонія реалізується в церкві, культурі та медіа». На думку Г. Почепцова, «це інший погляд на громадське суспільство, що ми маємо сьогодні, коли акцентуємо в ньому неурядові і добровільні організації» [7, с. 349].

Президент України В. Ф. Янукович у промові в Палаці «Україна» з приводу 21-ої річниці Незалежності зазначив, що: «...попри об'єктивні труднощі та внутрішню протидію, ми продовжуємо курс на оздоровлення економічної, соціальної та адміністративної сфер» [8]. На думку українського вченого, академіка, професора І. М. Варзара, з трьох зазначених у цій промові сфер лише перша, економічна, є сферою, адміністративна є галуззю політичної сфери, соціальна – одна з двох суперсфер.

У світовій та вітчизняній науці давно точиться дискусія з приводу кількості сфер суспільного життя та їх смислового навантаження.

І. М. Варзар обґрунтовує існування п'яти сфер, які в своїх співвідношеннях розташовані концентрично. Це економічна, духовна, політична, культурна та етнічна сфери. Якщо уявити годинник, то за годинниковою стрілкою розташовуються спочатку сфера економічного життя, потім – сфера духовного життя, сфера культурного життя, сфера політичного життя і в центрі уявного годинника – сфера етнічного життя, яка, на думку І.М. Варзара «є своєрідним «організуючим фактором» усього сферного життя людини» (рис. 1) [3, с. 54–56].

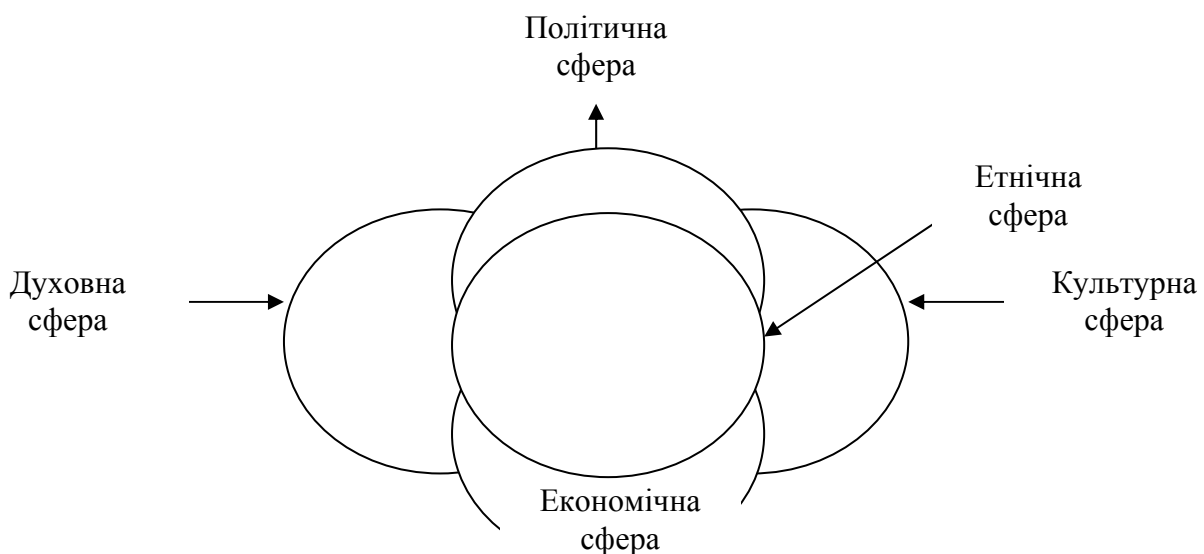

Рис. 1. Сфери та галузі суспільного життя

1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12 – внутрішньосферні та міжсферні галузі суспільного життя

За І. М. Варзаром, кожна з цих сфер має однотипову змістово-сутнісну структуру, а саме складається з трьох блоків:

1. Соціальні відносини людей з приводу найголовніших речей у конкретній сфері. Наприклад, у політичній сфері – це відносини у сфері влади, форми правління державою, громадянських свобод, адміністративно-правового устрою і т.п.

2. Ідеальні погляди людей на свої відносини з приводу найголовнішого для них у цій сфері. Наприклад, ідеологія людей в етноісторичній сфері – це ідеальні уявлення людей про походження, історичний розвиток свого народу, його унікальний, окремішний шлях в історії, його значимі духовні й культурні цінності і т. ін.

3. Соціальні інституції (інститути), які створюються людьми для того, щоб закріпити, зафіксувати свої ідеальні уявлення з приводу найголовнішого в цій сфері [3, с. 56-57].

При цьому система діалектичних протиріч і взаємодії сфер слугує вічним джерелом саморозвитку будь-якого суспільства, країни і людства загалом.

Виходячи з рисунка і використовуючи при цьому «концепцію етнокультурного релятивізму» П. Берка, можна сказати, що політична сфера – це конструкція, що змінюється в часі та просторі [9, с. 16]. А це у будь-яких аспектах розгляду питання викликає низку запитань: якими у самої генези є сутнісні прояви та змістовні конструкти політичної сфери? І П. Берк дає відповідь, що «хоч би як рішуче ми прагнули уникнути упереджень, пов'язаних з етнічністю, кольором шкіри, віросповіданням, класом чи статтю, – нам не уникнути розуміння минулого під певним кутом зору [9, с. 18]. Отже, вибір свого «кута зору» на першообраз та першогенезу поняття політичної сфери у будь-якій країні є справою скоріше історіологічного огляду, ніж «чисто» пізнавальної його оцінки. У зв'язку з цим на часі постають питання: що посприяло правильній постановці питання про сутність політичної сфери в центральних та західноєвропейських країнах? Коли і завдяки чому це сталося?

Приблизно з XIII ст. під «державою» стали розуміти й «країну». Англійська революція середини XVII ст. вперше поставила до розгляду питання про легімітаційне ставлення народу до держави взагалі та, зокрема, до політики й уряду в частині про народне (антинародне) управління справами суспільства. В теоретичному мисленні Т. Гобса це відгукнулось концептом про девіацію механізму держави на: 1) сукупність соціальних інститутів і 2) сукупність політичних інститутів, які в принципі можуть обслуговуватися двома нерядоположними ідеологемами – «політичною ідеєю» та «державницькою ідеєю». Якщо держава успішно справляється зі своїми соціумотворчими завданнями, послуговуючись обома ідеями, вона є «матір'ю-покровителькою країни», якщо ж ні та ще й «безсоромно курсує» під обома ідеями, то «держава є повією». Це було сказано в роботі «Про громадянина» (1651 року). У другому, латинському, виданні «Левіафана» Т. Гоббс уже вводить до вжитку поняття «політична держава». Це – добровільна згода людей підкоритися одній окремій людині або ж цілому зібранню людей у сподіванні на те, що одна людина або ціле зібрання людей захистять їх проти усіх інших [10, с. 197].

Питання ж про те, під якою ідеєю має діяти політична держава взагалі Гоббс залишає більш молодому сучаснику – Дж. Локку. У книзі «Досвід про людський розум» (1690) він першим у Європі підійшов до феномену «ідея» в суто духовно-мислительській діяльності людини. Ідея означає усе те, що є об'єктом мислення людини, або... те, чим може бути зайнята душа під час мислення» [11, с. 144]. Якого ж забарвлення може бути ідея – народного, державницького, етнічного, політичного, – Локк не сказав. Але наголосив на тому, що «будь-яка суто людська ідея має базуватись на якихось всезагальних принципах, з якими згодні всі люди», більше того, – цими принципами «має послуговатися все людство» [11, с. 414-415].

Відомо, що влітку 1793 року Л. Сен-Жюст, осмислюючи реформаційний зміст радикальної тріади «свобода – рівність – братерство», підніс ці слова у ранг «політичних ідей», і висловив думку про те, що вони «достойні того, щоб стати на ідейне озброєння політичного класу будь-якої революціонізованої країни» [12, с. 25, 27]. Відгукуючись на

ідейно-політичний сенс цієї ж тріади, італієць А. Росміні у книзі «Права у громадянському суспільстві (1836) зазначав: у по-справжньому вільному суспільстві політичні ідеї свободи, рівності і братерства «найперше мають стати на службі» у двох груп «політичних громадян у середовищі будь-якого цивілізованого народу», – у свідомих учасників політичних виборів та у свідомих платників податків [12, с. 25, 27].

Отже, відштовхуючись від історіологічного осмислення поняття політичної сфери, можна стверджувати, що політику як складний суспільний феномен не можна тлумачити в лінійному, площинному вимірі, а розглядати як об'ємне потрійне суспільне явище: 1) вид регуляції відносин людей у процесах суспільного життя; 2) рід діяльності людей з утвердженням їх прав на керування та самоврядування справами у процесах суспільного життя; 3) як сферу суспільного життя людей, в якій вони налагоджують відносини та інститути згоди і підкори, панування і змагання з приводу влади та управління своїми справами в країні.

Література:

1. Древнекитайская философия: Собрание текстов : в 2-х т. – Т. 2. – М., 1973.
2. Утченко С. Л. Политические учения Древнего Рима (III – I вв. до н. э.) / С. Л. Утченко – М., 1977.
3. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс: авт. підручник / І. М. Варзар. - 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : ДП «Вид. дім «Персонал»», 2011. – 354 с.
4. Політологія : підручник / І. С. Дзюбко, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін. ; за заг. ред. І. С. Дзюбки, К. М. Левківського. – К. : Вищ. шк., 1998. – 304 с.
5. Семашко Л. М. Сферный подход / Семашко Л. М. – СПб. : Нотабене, 1992. – 368 с.
6. Ващенко К.О. Політологія для вчителів : навч. посіб. / Ващенко К.О., Корнієнко В.О. – К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. – 406 с.
7. Почепцов Г. Г. Від Facebook і гламуру до Wikileaks: медіа комунікації / Почепцов Г. Г. – К. : Спадщина, 2012. – 464 с.
8. Свобода і незалежність – найголовніші умови успіху і процвітання : промова Президента України В.Ф. Януковича у Палаці «Україна» з приводу 21-ої річниці Незалежності // Голос України. – 2012. – 28 серп.
9. Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка ; пер. з англ. – К. : Ніка-Центр, 2010. – 368 с.
10. Гоббс Томас. Избранные произведения / Гоббс Т. – В 2-х т. – Т. 2 / пер. с англ. – М. : Мысль, 1965. – 750 с.
11. Локк Джон. Опыт о человеческом разуме / Локк Дж. – Кн. 1 // Антология мировой философии. – В 4-х т. – Т. 2. – М. : Мысль, 1970. – 776 с.
12. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях / А. Карась – К.-Л. : Вид-чий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с.

Тимашова В. М. Политика как тройное социальное явление в историологическом осмыслении

На основании историологического подхода политика рассматривается как тройное социальное явление: вид регуляции человеческих отношений, род деятельности людей и как общественная сфера. Попутно касаясь наработок древнейших времен, автор концентрируется на сферно-деятельном концепте вопроса в современном измерении.

Ключевые слова: *историологический метод, политика, социальное явление, политическая сфера, общественное развитие, политический интерес, человеческая жизнедеятельность, сферный плюрализм.*

Timashova V. Politics as triple social phenomena in historiological comprehension

Based historiologichnogo approach policy is considered a triple-ing social phenomenon: the type of regulation of human relationships, career people, and how the public sphere. Along the way,

referring to developments ancient times, auto-tor concentrates on the concept of sphere-activity issue in the measurement of the current.

Keywords: *istoriologichesky method, politics, social phenomenon, the political sphere, social development, political interest, human livelihoods, Sphere pluralism.*

УДК 321.02+323.25]:159.953(477)

Воляннюк Ольга Ярославівна,

*кандидат політичних наук, науковий співробітник
відділу дослідження теоретичних та прикладних проблем
національної пам'яті Українського інституту національної пам'яті*

СТУДІЇ ПАМ'ЯТІ ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Розкрито зміст сучасних студій пам'яті, їх освітній та виховний потенціал. Особливе місце відводиться політичній та громадянській освіті у вихованні демократичної культури пам'яті у суспільстві.

Ключові слова: *студії пам'яті, політична освіта, громадянська освіта, демократична культура пам'яті.*

Сучасне українське суспільство перманентно поглинають політичні дискусії щодо історичних, культурних, мовних розбіжностей. Нерідко ці протиріччя переростають у конфлікти, заповнюючи собою вакуум фахового інтелектуального дискурсу, з одного боку, та брак поінформованості й демократичної зрілості громадян, з іншого. Водночас, починаючи з другої половини ХХ ст., авторитетні, а також маловідомі вчені з різних куточків світу, представляючи різні галузі наук, ведуть мову про «всесвітнє торжество пам'яті», «меморіальний бум», «невідворотну реабілітацію забутого». Сьогодні феномен пам'яті став не лише предметом вивчення різних наук, але й причиною появи нових напрямів соціально-гуманітарного знання (соціологія пам'яті, мнемонічна психологія, феноменологія пам'яті, мнемонічна герменевтика культури, міметика та ін.).

Молода, однак досить перспективна сфера теоретичних і практичних пошуків – «memory studies» (студії пам'яті) – набуває відчутних темпів розвитку та інтегративного характеру у сучасній зарубіжній і вітчизняній соціогуманітаристиці. Про подібну тенденцію в Україні свідчить помітне зростання числа перекладної літератури з теорії спільного пригадування та забуття. Лише за останні роки українською мовою видано праці Р. Козеллека «Часові пласти. Дослідження з теорії історії» (К., 2006), А. Міхніка «Історична політика: російський варіант» (К., 2006), П. Коннертона «Як суспільства пам'ятають» (К., 2009), Й. Рюзена «Нові шляхи історичного мислення» (Львів, 2010), Б. Шацької «Минуле – пам'ять – міт» (Чернівці, 2011), А. Ассман «Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті» (К., 2012), Є. Доманської «Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле» (К., 2012), В. Вжосека «Історія – Культура – Метафора. Постаня неklasичної історіографії» (К., 2012), Д. Вояковського «Ментальні кордони в Європі без кордонів» (К., 2012); колективні монографії «Винайдення традиції» за редакцією Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера (К., 2005), «Європа та її болісні минувшини» за редакцією Ж. Мінка і Л. Неймайер (К., 2009) та ін. Цей бібліографічний фонд суттєво доповнюють окремі, перекладені українською, наукові статті зарубіжних вчених, а також доступна в Україні російськомовна література, присвячена проблемам пам'яті.

Опрацювання реалізованого на Заході наукового доробку сучасних студій пам'яті, а також реалії громадських і політичних конфліктів з приводу інтерпретації минулого засвідчили теоретичну і практичну потребу вивчення закономірностей розвитку пам'яті спільноти в умовах перехідної суспільної динаміки. На сьогодні вчення про пам'ять, як